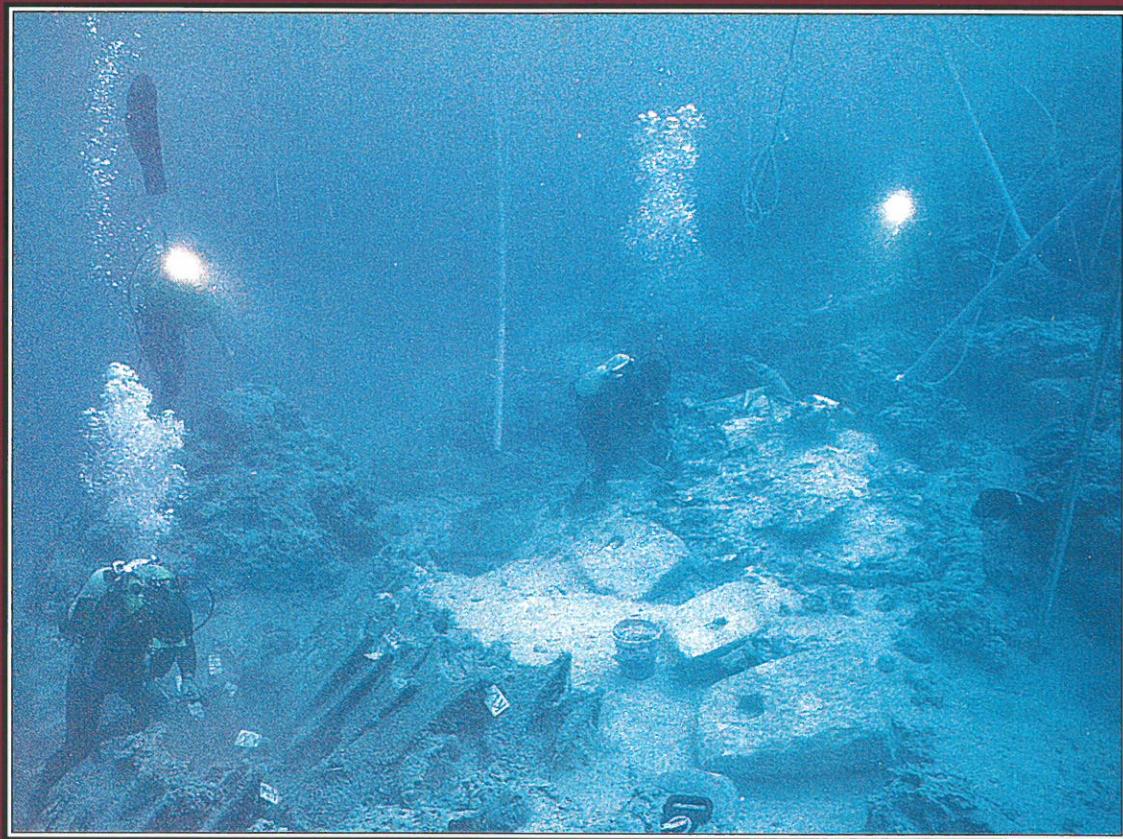

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ
ΕΠΤΑ
ΗΜΕΡΕΣ

ΝΑΥΑΓΙΑ

ΜΕΓΑΛΑ ΝΑΥΑΓΙΑ
ΑΡΧΑΙΑ ΝΑΥΑΓΙΑ
ΜΟΥΣΕΙΑ ΣΤΟΝ ΒΥΘΟ

Το ναυάγιο της Δοκού

Οι αρχαιολογικές έρευνες και τα ευρήματα του πρωτοελλαδικού ναυαγίου

Του δρος Γιάννη Βήχου

Γενικού γραμματέα του Ινστιτούτου
Εναλίων Αρχαιολογικών Ερευνών

ΗΔΟΚΟΣ, νησί ορεινό και βραχώδες, ακατοίκητο σήμερα, βρίσκεται ανάμεσα στην Υδρα και στην Ερμιόνη και έχει έκταση 12 χλμ. Στις βόρειες ακτές του νησιού βρίσκεται ο μακρός όρμος του κόλπου της Σκίντου. Στο βόρειο τμήμα του κόλπου, πάνω στο βραχώδες ακρωτήριο Μύτη Κομμένη βρίσκονται τα ερείπια ενός μικρού πρωτοελλαδικού οικισμού, ενώ στο ίδιο ακρωτήριο και προχωρώντας προς το εσωτερικό του κόλπου εντοπίζονται τα ερείπια ενός μυκηναϊκού οικισμού που καταλαμβάνει μεγάλη έκταση.

Το φορτίο του πρωτοελλαδικού ναυαγίου της Δοκού βρίσκεται ακριβώς κάτω από το ακρωτήριο Μύτη Κομμένη και σε βάθος που ποικίλλει από 18 έως 32 μ.

Τα ερείπια ενός δεύτερου πρωτοελλαδικού οικισμού εντοπίζονται στη θέση Λέδεζα της Δοκού, 2 περίπου μίλια δυτικά του όρμου Σκίντου. Κτιριακά λείψανα του πρωτοελλαδικού οικισμού και πολλά δοτρακα αγγείων βρίσκονται σε βάθος από 3 έως 8 μ. μέσα στον κόλπο και κάτω από μια ξέρα που κατά την πρωτοελλαδική περίοδο πρέπει να αποτελούσε έναν από τους βραχίονες του φυσικού λιμανιού. Οστρακα αγγείων, που δειγματολειπτικά ανελκύουσθηκαν, από μια πρώτη εξέταση φάνταστικά διαπιστώθηκαν ότι χρονολογούνται στην ίδια εποχή με τα ευρήματα του πρωτοελλαδικού ναυαγίου της Δοκού.

Οι αρχαιολογικές έρευνες

Στις 23 Αυγούστου του 1975 ο πρωτοπόρος ερευνητής των βυθών Peter Throckmorton, ιδρυτικό μέλος του Ινστιτούτου Εναλίων Αρχαιολογικών Ερευνών (IENAE), ανέφερε στον αρχαιολόγο και πρόδεδρο τότε του Ινστιτούτου Γιώργο Παπαθανασόπουλο ότι στον κόλπο της Σκίντου και σε βάθος 20 μ. περίπου είδε ένα μεγάλο σωρό από σπασμένα προϊστορικά αγγεία.

Από τη γενική κατάσταση του ευρη-

Σωρός θραυσμάτων εμπορικών αμφορέων από φορτίο ναυαγίου στη Γαϊδουρομάντρα Λαυρίου (φωτ.: «Αρχαιολογία», τχ. 8, Αύγουστος 1983).

ματος και έπειτα από αναγνωριστική κατάδυση, ο Γ. Παπαθανασόπουλος κατέληξε στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για λείψανα πρωτοελλαδικού ναυαγίου.

Αποφασίστηκε να ερευνηθεί το ναυάγιο από το IENAE, υπό τη διεύθυνση του Γ. Παπαθανασόπουλου. Η έρευνα που ακολούθησε εξελίχθηκε σε δύο φάσεις: η πρώτη, η άμεση, είχε χαρακτήρα αναγνωριστικό και προπαρασκευαστικό και έγινε το φθινόπωρο της ίδιας χρονιάς. Η δεύτερη έγινε τον Αύγουστο του 1977 και είχε σκοπό μια συμπληρωματική αυτοψία, προκειμένου να διερευνηθούν οι δυνατότητες ολοκληρωμένης έρευνας. Από τις παραπάνω έρευνες διαπιστώθηκε μεγάλη συγκέντρωση κεραμεικής, ενώ εντοπίσθηκαν αρκετοί προϊστορικοί μύλοι (μυλόπετρες) και τριπτήρες από τραχύ χονδρόκοκκο πέτρωμα.

Το φορτίο του πλοίου ήταν σκορπισμένο και διαλυμένο στον βυθό, κοντά και κάτω από την απότομη βραχώδη ακτή. Τα σχήματα των αγγείων που διακρίνονταν ήταν κατά κανόνα ανοικτές φιάλες με οραμφόστομη προχοή –sauceboats (οραμφόστομες φιάλες)–, ασκοί και κύπελλα, τυπικά όλα δείγματα άριστης ποιότητας κεραμεικής της

Πρωτοελλαδικής II περιόδου. Σε ορισμένα σημεία οι σωροί των αγγείων ήταν συσσωματωμένοι με βράχια, πράγμα που δυσκόλευε την έρευνα και ανέλκυσή τους. Από την πρώτη στιγμή φάνηκε ότι το πρωτοελλαδικό ναυάγιο της Δοκού δεν είχε άλλο προηγούμενο, και η σημασία του για την προϊστορική αρχαιολογία ήταν πολύ μεγάλη.

Από το 1989 το Ινστιτούτο Εναλίων Αρχαιολογικών Ερευνών, ο μοναδικός ελληνικός ιδιωτικός φορέας που διενεργεί υποβούχιες αρχαιολογικές έρευνες, άρχισε τη συστηματική έρευνα της Δοκού, με τη διεύθυνση του Γ. Παπαθανασόπουλου και τη συμπαράσταση του δημοσιογράφου/ερευνητή κ. Αδωνι Κύρου.

Κατά τις ανασκαφικές περιόδους του 1989, 1990, 1991 και 1992 στο πρωτοελλαδικό ναυάγιο της Δοκού ανελκύουσθηκαν τα περισσότερα ορατά επιφανειακά ευρήματα, αφού αποτυπώθηκαν και φωτογραφήθηκαν *in situ*, καθώς και τα ευρήματα που αποκαλύφθηκαν σε διαδοχικές ανασκαφικές τομές στα σημεία με τις μεγαλύτερες συγκεντρώσεις υλικού.

Συνολικά ανελκύουσθηκαν περισσότερα από 10.000 ευρήματα, κυρίως τμήματα πήλινων αγγείων και σκευών, μυ-

Κεραμεική της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού από το ναυάγιο της Δοκού (φωτ.: Χρήστος Αγουρίδης – James P. Delgado, «Encyclopaedia of Underwater and Maritime Archaeology», Λονδίνο 1997).

λόλιθοι και τριπτήρες, καθώς και δύο προϊστορικές λίθινες ἀγκυρούς, μοναδικά δείγματα αγκυρών αυτής της εποχής για το χώρο του Αιγαίου. Όλα τα ευρήματα φυλάσσονται, συντηρούνται και μελετώνται από αρχαιολόγους και συντηρητές του IENAE σε αίθουσες του Αρχαιολογικού Μουσείου Σπετσών που ευγενικά παραχώρησε η 1η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων.

Η σημασία της έρευνας της Δοκού είναι μεγάλη για την ελληνική αρχαιολογία, όχι μόνο για τα επιστημονικά

πορίσματά της, αλλά και για την ευκαιρία που δόθηκε σε ένα ευρύ ανθρώπινο επιστημονικό και τεχνικό προσωπικό να εκπαιδευθεί σε σύγχρονες τεχνικές στο πλαίσιο μιας συστηματικής έρευνας. Με βάση τα μέχρι τώρα αποτελέσματα της έρευνας, ο μεγάλος όγκος της Πρωτοελλαδικής II κεραμεικής που ανασύρεται σταδιακά από τον ενάλιο χώρο της Μύτης Κομμένης της Δοκού αποτελεί το φροτίο ενός ή και περισσοτέρων του ενός πρωτοελλαδικών πλοίων, που ναυάγησαν σε ένα

φυσικό λιμάνι, το οποίο ασφαλώς θα παρουσίαζε σημαντική κίνηση, καθώς βρισκόταν δίπλα σε ένα μικρό οικισμό, πιθανότατα εμπορικό σταθμό, ιδρυμένο πάνω στο ακρωτήριο Μύτη Κομμένη κατά την Πρωτοελλαδική II περίοδο.

Πολλά από τα μικροευρήματα, όπως δόντια ζώων, οψιανοί, τμήματα σφρανδυλίων και μικρά κομμάτια ωμών πλίνθων, που έχουν ανελκυσθεί μέχρι στιγμής από τον βυθό, φαίνεται ότι έχουν παρασυρθεί από τον χώρο της

πρωτοελλαδικής εγκατάστασης πάνω στο ακρωτήριο.

Η εικόνα του ενάλιου ευρήματος της Δοκού συμπληρώνεται με την περιορισμένη παρουσία, ανάμεσα στο πρωτοελλαδικό ΙΙ κεραμεικό υλικό, οστράκων από μυκηναϊκά, ακόσμητα ή διακοσμημένα αγγεία, που αντιπροσωπεύουν και τις τρεις κύριες φάσεις της Μυκηναϊκής περιόδου (Υστεροελλαδική I, II και III). Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το μυκηναϊκό αυτό υλικό προέρχεται από τον μεγάλο μυκηναϊκό οικισμό επάνω στο ακρωτήριο, τμήματα του οποίου αποκαλύπτει η χερσαία έρευνα που διενεργείται παράλληλα με την υποβρύχια, επίσης από τη διεύθυνση του δρος Γ. Παπαθανασόπουλου με τη συνεργασία του δρος Γιάννου Λώλου, ο οποίος προσέφερε στοιχεία για τη συγγραφή του παρόντος άρθρου.

Κατά την ερευνητική περίοδο του 1992 στην Δοκό έγινε, σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Πατρών (Τομέας Γενικής και Θαλάσσιας Γεωλογίας), γεωλογική και γεωμορφολογική έρευνα της περιοχής, τα αποτελέσματα της οποίας αναμένεται να διαφωτίσουν περισσότερο το χαρακτήρα του ευρήματος.

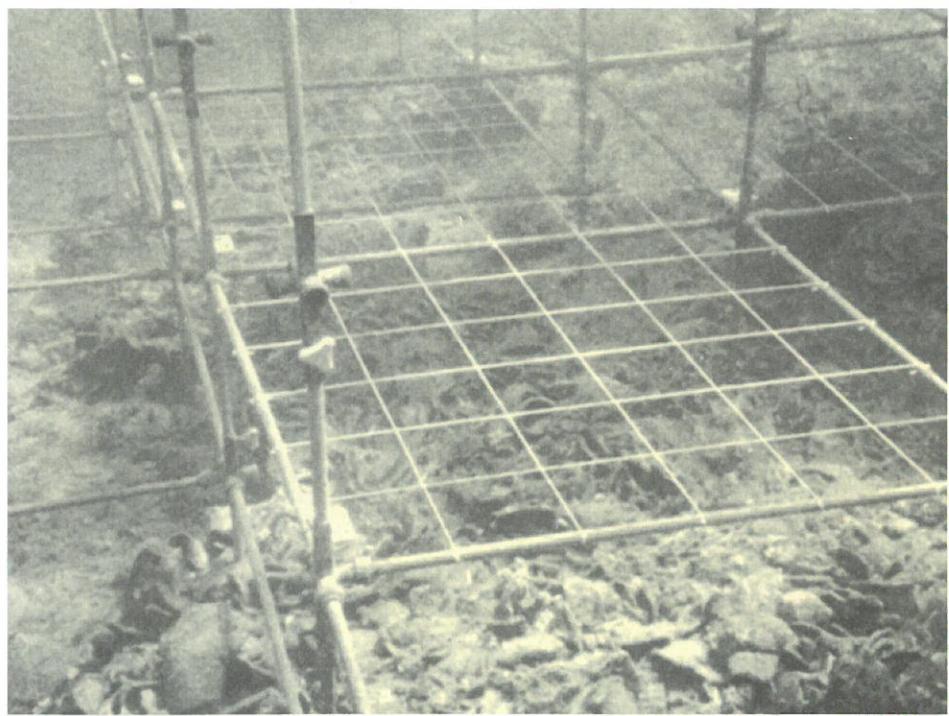
Οι έρευνες στην Δοκό έγιναν με την ενίσχυση του Υπουργείου Πολιτισμού, του Πολεμικού Ναυτικού, της National Geographic Society και πολλών ιδιωτικών και δημόσιων φορέων και επιχειρήσεων.

Πρώτα συμπεράσματα

Η λάμψη του εντυπωσιακού πολιτισμού των Κυκλαδών της Πρωτοκυκλαδικής περιόδου με τα πλούσια λίθινα, πήλινα και μεταλλικά ευρήματα έχει επισκιάσει τη σημασία του Πρωτοελλαδικού πολιτισμού, με συνάρτηση βέβαια και με τις σχετικά περιορισμένες ανασκαφές πρωτοελλαδικών θέσεων μέχρι σήμερα. Αποτέλεσμα είναι να έχει υπερτιμηθεί η σημασία του Πρωτοκυκλαδικού πολιτισμού κατά την 3η χιλιετία π.Χ., σε σημείο ώστε να θεωρείται ότι ορισμένες από τις θέσεις της 3ης χιλιετίας στην Ηπειρωτική Ελλάδα είναι κυκλαδικές αποικίες. Τέλος, χάρη και στις πασίγνωστες παραστάσεις των πρωτοκυκλαδικών πλοίων στα τηγανόσχημα σκεύη, υποστηρίχθηκε μια κυκλαδική θαλάσσια κυριαρχία κατά την 3η χιλιετία π.Χ.

Τα τελευταία χρόνια ο εντοπισμός και η ανασκαφή νέων πρωτοελλαδικών θέσεων στην Πελοπόννησο, αλλά και στην Εύβοια, άρχισε να ανατρέπει την παραπάνω εντύπωση.

Ειδικότερα, οι έρευνες στη νήσο Δο-

Για τη φωτογράφηση, τη μέτρηση και τη σχεδίαση του ναυαγίου Γαϊδουρομάντρας Λαιρίου έχει τοποθετηθεί μεταλλικός κάνναβος πάνω από το ναυάγιο (φωτ.: «Αρχαιολογία», τχ. 8, Αύγουστος 1983).

κό και ο εντοπισμός πολλών νέων πρωτοελλαδικών θέσεων στα νησιά του Αργολικού μαρτυρεί μία, παράλληλη με τους Κυκλαδίτες, θαλάσσια κυριαρχία των Πρωτοελλαδιτών με πρώτο βασικό άξονα το θαλάσσιο εμπόριο από την Αττική και την Εύβοια προς την Πελοπόννησο και αντιστρόφως, και δεύτερο κύριο άξονα από την Αττική (Αγ. Κοσμάς, Λαύριο, Ασκηταριό, Μαραθώνας) και την Εύβοια (Μάνικα) προς τις βόρειες Κυκλαδες και Σποράδες (Κέα, Σκύρος) ή από την Πελοπόννησο προς τις νότιες Κυκλαδες (Μήλος).

Η Δοκός φαίνεται ότι αποτελεί ένα σημαντικό σταθμό διαμετακομιστικού εμπορίου, ο οποίος βρίσκεται πάνω στους παραπάνω δύο θαλάσσιους άξονες. Ο κύριος πρωτοελλαδικός οικισμός στην Δοκό πρέπει να βρισκόταν στη θέση Λέδεζα, ενώ στο ακρωτήριο Μύτη Κομμένη, με το ασφαλές φυσικό λιμάνι στο μικρό δόμο του κόλπου Σκίνυτου, πρέπει να είχε ιδρυθεί ένας μικρότερος σταθμός/παραπομπήριο των πλοίων που έπλεαν από βιορρά προς νότον και αντιστρόφως.

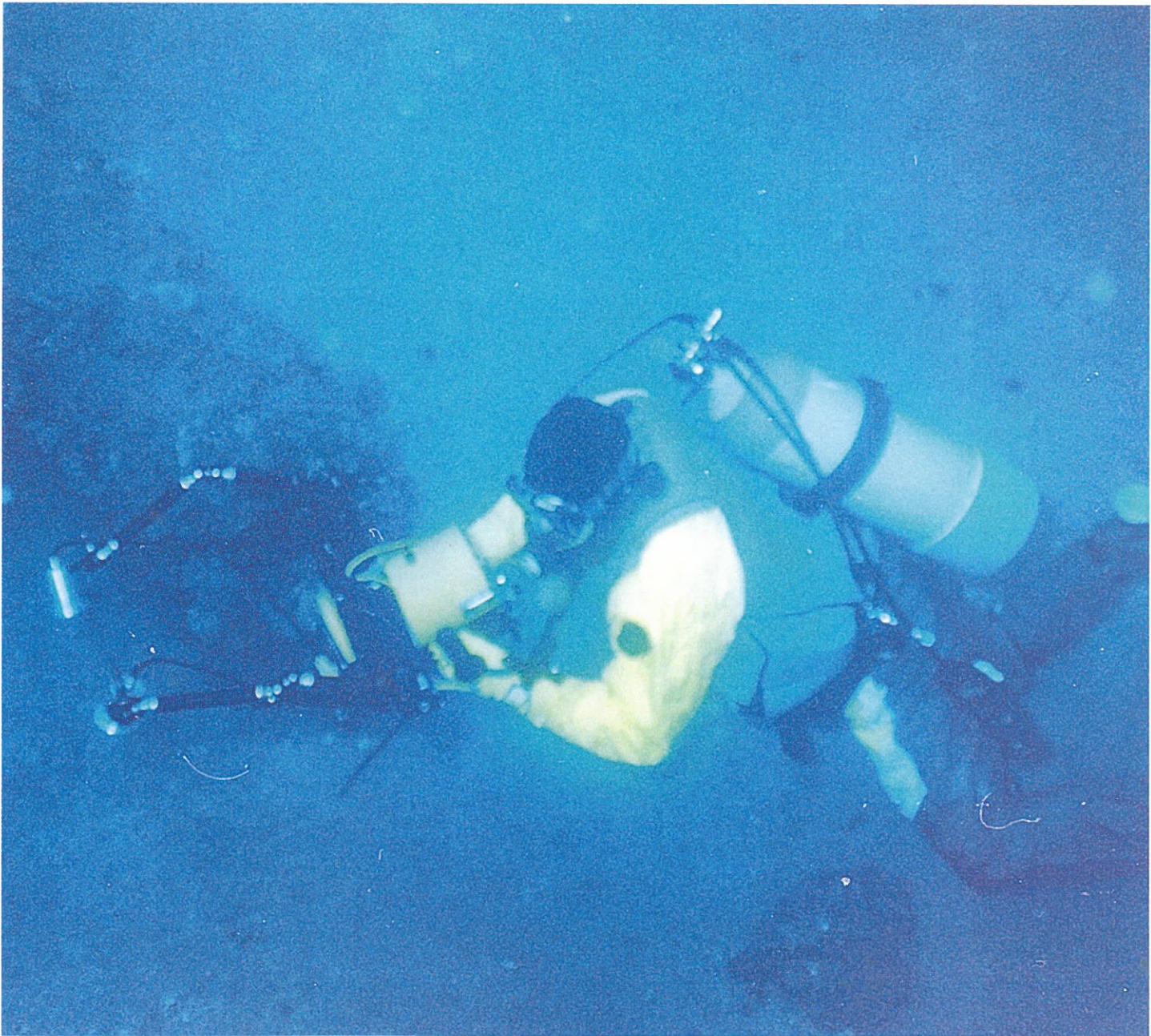
Δύο πολιτισμοί

Σε όλα τα γειτονικά νησιά υπάρχουν επίσης πρωτοελλαδικές εγκαταστάσεις: στην Αγία Μαρίνα των Σπε-

τών, στην Επισκοπή της Υδρας, στο Τρίκερι, αλλά και στο απομονωμένο ηφαιστειογενές νησί της Παραπόλας πάνω στον θαλάσσιο δρόμο από τον Αργολικό κόλπο προς τη Μήλο. Αν προσθέσουμε τις πρωτοελλαδικές θέσεις στη Σαλαμίνα, στην Αίγινα (Κολώνα), στην Κέα (Αγία Ειρήνη) και στη Σκύρο (Παλαμάρι), μπορούμε πλέον βάσιμα να υποστηρίξουμε ότι ο Πρωτοελλαδικός πολιτισμός δεν ήταν μόνον ηπειρωτικός (με το μεγάλο κέντρο του στη Λέσβη της Αργολίδας) και τους μεγάλους οικισμούς στην Αττική, στη Βοιωτία και στην Εύβοια.

Ετοιμόρρει πρέπει να φαντασθούμε τους δύο μεγάλους πολιτισμούς της 3ης χιλιετίας π.Χ. στο Αιγαίο, τον Κυκλαδικό και τον Πρωτοελλαδικό, να κυριαρχούν στην περιοχή, όχι κατ' ανάγκην ανταγωνιστικά, αλλά στο πλαίσιο των εμπορικών και πολιτιστικών ανταλλαγών και αλληλοεπιδροών και ταυτόχρονα να ανοίγονται και προς άλλες περιοχές, όπως στην Κρήτη, στα νησιά του βορειοανατολικού Αιγαίου (Λήμνος) και στα βορειοδυτικά Μικρασιατικά παράλια (Τροία).

Επομένως δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι στο φορτίο του πρωτοελλαδικού πλοίου της Δοκού, εκτός από τα έντονα κυκλαδικά στοιχεία, εμφανίζονται

Υποβρύχιες λήψεις σε χώρο ναυαγίου.

και παραδείγματα αγγείων με παράλληλα στον τρωικό χώρο.

Η παραλλήλη αυτή ανάπτυξη και δραστηριότητα των δύο αυτών πολιτισμών του Αιγαίου κατά την 3η χιλιετία μαρτυρείται και από τις παραστάσεις και τα ομοιώματα πλοίων που έχουν βρεθεί, και των οποίων η μελέτη αναδεικνύει έναν κοινό τύπο πλοίου με ευρεία διάδοση και ο οποίος θα αποτελέσει και ένα από τα πρότυπα για τα πλοία των μεταγενέστερων περιόδων.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ
Τα προκαταρκτικά συμπεράσματα

των ερευνών στην Δοκό δημοσιεύονται στα εξής τεύχη του περιοδικού ΕΝΑΛΙΑ τ. I, τχ. 2 και 3/4, 1989. τ. II, τχ. 3/4, 1990- τ. III, τχ. 1/2, 1991. Caskey J. L., Blackburn, E. T. *Lerna in the Argolid*, A.S.C.S.A. 1977.

Θεοχάρης, Δ. «Ασκηταριό· Προϊστορική ακρόπολις παρά την Ραφίνα», *Αρχαιολογική Εφημερίς*, τ. Γ, 1961. Κύρου, Α., *Στο Σταυροδρόμι του Αργολικού*, τ. Α', Αθήνα 1990. Παπαθανασόπουλος, Γ., «Το Πρωτεελλαδικό ναυάγιο της νήσου Δοκού», *Αρχαιολογικά Ανάλεκτα*, εξ Αθηνών, ΙΧ 1976, τ. 1, σ. 17-23.

Σακελλαράκη - Σαπουνά Ε. «Η Πρωτεελλαδική Εύβοια και τα σημαντι-

κότερα παραλιακά κέντρα της Εποχής του χαλκού», *ΕΝΑΛΙΑ*, τ. II, τχ. 1/2, 1990.

Σάμψων, Α. Μάνικα. *Ο Πρωτοελλαδικός οικισμός και το νεκροταφείο*, τ. II, Αθήνα 1988.

Τζαβέλλα - Ενγεν, X.: *Λιθαρές*, Αθήνα 1977.

Vichos, Y. «L' extrémité haute des navires antiques: la poupe ou la proue? Une approche nautique au problème de l' identification des extrémités des navires antiques», *Tropis II*, Proceedings of the 2nd International Symposium on Ship Construction in Antiquity, Delphi 1987, Αθήνα 1991.